

TİYATRO YAZARI ABDİLDA TAJİBAYEV'İN KAZAK TİYATROSUNU GELİŞTİRME YOLUNDA YAPTIĞI ÇALIŞMALAR

The Studies of Theater Writer Abdilda Tajibayev for Improving Kazakh Theater

Cemile KINACI*

Zhanagul SULTANOVA**

Bakyt NURPEIIS***

Gazi Türkiyat, Bahar 2019/24: 23-35

Öz: Abdilda Tajibayev Kazak edebiyatının önemli isimlerindedir. Şiirlerinin yanı sıra tiyatro ile ilgili de önemli çalışmalar yapmıştır. Tajibayev, yazdığı tiyatro eserleriyle Kazak tiyatrosunun gelişmesine önemli bir katkı sağlamıştır. Onun kaleminden çıkan piyesler kısa zamanda ses getirmiş, Sovyetler Birliği ülkelerinin tiyatrolarında repertuarlara girmiştir. Piyesleri yanında Tajibayev'in tiyatro tarihi ve Kazak tiyatro tarihini ele alan inceleme eserleri de vardır. Yazdığı piyesler ele aldıkları dönemleri yansıtan önemli piyeslerdir. Tajibayev'in çalışmaları sadece yazıldıkları döneme ışık tutmakla kalmaz, günümüzde de değerlerini koruyan önemli edebî çalışmalardan sayılır.

Bu makalede Kazak tiyatro yazarı Tajibayev'in Kazak tiyatrosunu geliştirme yolunda yaptığı çalışmalar ele alınmıştır. Kazak edebiyatında onun dönemini yansıtan, ses getiren piyeslerine odaklanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Abdilda Tajibayev, Kazak Edebiyatı, Kazak Tiyatrosu, Kazak Sovyet Edebiyatı

Abstract: Abdilda Tajibayev is one of the kingpins of Kazakh Theater. He has got important studies also about theater addition to his poems. Tajibayev made a significant contribute to Kazakh Theater with his dramas. Dramas which he wrote made a tremendous influence and took place in theater of Soviet Union countries. He has got researchs about theater history and Kazakh Theater history. His dramas are important studies reflecting his term. His studies aren't only dramas reflecting his term, they are also literal work reserving their importance.

In this paper, studies which Kazakh theater writer Tajibayev has wrote to improve the Kazakh theater are examined. And this study is focused on his important dramas reflecting his term.

Keywords: Abdilda Tajibayev, Kazakh Literature, Kazakh Soviet Union

GİRİŞ

Kazak halkının tanınmış şairi Abdilda Tajibayev, aynı zamanda Kazak tiyatro tarihi araştırmacısı ve yetenekli tiyatro yazarı olarak da bilinmektedir.

---

* Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, cemile.kinaci@hbu.edu.tr. ORCID: 0000-0002-5997-776X. Gönderim Tarihi: 07.02.2019 / Kabul Tarihi: 02.05.2019.

** Dr., Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi, Eğitim ve Sosyal İşler Bölümü Müdürü, Almatı/KAZAKİSTAN, zhanagul_sultan@list.ru.

*** Prof. Dr., T. K. Jürgenov Kazak Milli Sanat Akademisi Dekanı, Almatı/KAZAKİSTAN, bakyt_n_70@mail.ru.

Tajibayev, filoloji doktoru, profesör, Kazakistan halk yazarı ve “Kazakistan Devlet Nişanı”nın sahibidir. Onun kaleme aldığı otuzdan fazla poema ve çok sayıdaki şiir, Kazak edebiyatına katkı sağlayan eserlerdir. Bunlar arasında “Küy Atası” (Küy Atası), “Akın” (Ozan), “Abıl” (Baba/Ata), “Portretter” (Portreler), “Orkestr” (Orkestra), “Tolağay” (Zirve), “Marhuma” (Marhuma) adlı destanlarını özellikle belirtmek gerekir. Bunların hepsi, şairin pek çok lirik şiiri gibi, Kazak edebiyatındaki lirik poemaların müstakil örnekleri olarak kabul edilebilir. Bu eserler “Jana Irğak” (Yeni Ritim), “Araldar” (Adalar), “Keşeden Büginge” (Dünden Bugüne), “Jartas” (Uçurum), “Jana Örimder” (Yeni Dizeler), “Kurdastar” (Yaşıtlar), “Tolağay” (Zirve) gibi şiir kitaplarında ve beş ciltlik A. Tajibayev Şıgarmaları (A. Tajibayev’in Eserleri) adlı antolojide yer almıştır. Bunlar dışında şair ve tiyatro yazarı Tajibayev’in “Jomartın Kilemi” (Cömertin Kilimi), “Duvbay Şuvbayeviç”, “Mayra”, “Jalğız Ağaş Orman Emes” (Yalnız Ağaş Orman Değildir), “Toy Bolarda” (Toy Olduğunda), “Könildester” (Gönüldaşlar), “Biz de Kazakpız” (Biz de Kazak’ız), “Halkım Tuvralı Anız” (Halkım Hakkında Efsane), “Jartas” (Uçurum), “Kız ben Soldat” (Kız ile Asker), “Monologtar” (Monologlar) gibi piyesleri her yıl, bazen de farklı varyantlarla Muhtar Avezulı Kazak Millî Akademi Drama Tiyatrosu’nda, Ğ. Müsirepov Kazak Akademik Gençler ve Çocuklar Tiyatrosu ile Kazakistan Devleti Uygur Tiyatrosu’nun sahnelerinde birkaç defa sahnelenmiştir.

Tajibayev tiyatro yazarlığı dışında bir bilim adamı olarak “Ömir jane Poeziya” (Ömür ve Şiir), “Kazak Dramaturgiyasının Damuvı men Kalıptasuvı” (Kazak Tiyatrosunun Gelişmesi ve Gelenekselleşmesi), “Jıldar, Oylar” (Yıllar, Düşünceler) adlı bazı eserleriyle kendini biraz daha geliştirerek ilmî kabul edilen inceleme eserlerini kaleme almıştır. Adı anılan eserlerin millî edebiyata ve özellikle tenkit türüne, drama türüne ve tiyatronun gelişmesine yaptığı katkılar çok büyüktür. Bunların dışında araştırmacı, büyük Kazak akını Abay’ın mirasının kendine özgülükleri ile değerini ortaya koymak amacıyla oldukça faydalı çalışmalar yapmıştır. Örnek vermek gerekirse o, 17 Ekim 1940’ta “Ekpindi” (Güçlü) gazetesinde “Abay jane Kazak Sovyet Poeziyası” (Abay ve Kazak Şiiri), 19 Ağustos 1945’te “Sosyalistik Kazakstan” (Sosyalist Kazakistan) gazetesinde “Abay jane Kazak Adebieti” (Abay ve Kazak Edebiyatı) adlı makalelerini yayımlamıştır. Tajibayev bu makalelerde, Kazak yazılı edebiyatında şiir türünün esasını kuran ulu akının şiirlerinin edebî vasıfları ve estetik derecesi üzerine ayrıntılı olarak düşüncelerini ortaya koymuştur.

Şair ve bilim adamının çalışmaları adı anılan çalışmalarla sınırlı değildir. Bunlar dışında günlük basın organlarında yayımlanan makalelerinde Abay mirası ile ilgili çalışmalarını aralıksız devam ettirip bu mirası incelemeye, okuyuculara bu mirasın önemli noktalarını doğru şekilde aktarmaya gayret etmiş ve ilk olarak Abay mirasını incelemekle görevli müstakil bir devlet kurumunun gerekliliğine dikkat çekmiştir. Oysa bu işi o günkü şartlarda Abay Müzesi yapmaktadır. İlk olarak böyle bir kurumun gerekliliğine dikkat çeken ve bunu önemli bir vazife olarak gören araştırmacı Tajibayev, Abay’ın şiirleri üzerine çalışan ve onları inceleyen ilk edebiyat

bilimcilerden olmuştur. Bu konuyla ilgili olarak “Ömir jane Poeziya” (Ömür ve Şiir) adıyla daha sonra yeniden basılan “Kazak Lirikası Tarihünan” (Kazak Şiir Tarihinden) adlı monografik çalışması yayımlanmıştır. Adı anılan bu kitabın ikinci bölümü tamamen Abay'ın etkili lirik şiirlerini incelemeye ayrılmıştır.

Şair ve bilim adamı olan Abdilda Tajibayev'in bütün ömrü boyunca yazdığı kıymetli eserler içinde 1971 yılında yayımlanan “Kazak Dramaturgiyasının Damuvı men Kalıptasuvı” (Kazak Tiyatrosunun Gelişmesi ve Gelenekselleşmesi) adlı monografisinin ayrı bir yeri vardır. Bu eser, Kazakça olarak bu alanda ilk yayımlanan hacimli inceleme eserlerinden biri olmuştur. Yazarın doktora tezine dayanan bu incelemede eski Yunan'da kültür ateşinin nasıl yanmaya başladığından başlayarak geçen asrın ikinci on yıllarında Kazak topraklarında da filizlenmeye başlayan tiyatro ve dramının tarihi ayrıntılı olarak ortaya konulmuştur. Yazar, başlangıç noktası olarak Kazak halkının örf ve âdetlerle bağlantılı oyunlarını almıştır. Esasen pek çok kişinin katılımıyla seslendirilen koroyla icra edilen Yunan tiyatrosuna benzer şekilde paralelliklerin Kazak sahne sanatında da benzer olarak yer aldığını ilmî gerekçeleriyle dile getirmiştir. Yazar, 1981'de basılan beş ciltlik antolojisinin 4. cildinde yer alan “Ömir jane Dramaturgiya” (Ömür ve Tiyatro) adlı çalışmasında tiyatro sanatının dünya tarihindeki kökenlerini (Tajibayev 1971: 5) ve drama türünün Kazak topraklarında da çok eski devirlerden beri var olduğunu incelemeleriyle ortaya koymuştur. 1960 yılında yayımlanan “Ömir jane Poeziya” (Ömür ve Şiir) adlı monografisi ise Kazak lirik şiirinin ortaya çıkışı, lirik şiirlerin konuları ile işlediği meselelerden başlayarak lirik şiirin gelişme dönemlerine derin bir bakışla bakan sağlam çalışmalar arasında yer almaktadır. Bu kitabı değerli kılan diğer bir nokta da büyük Rus tenkitçisi Vissarion Belinskiy'in lirik şiir hakkındaki çok kıymetli değerlendirmelerini Kazakça ortaya koyan ilk çalışma olmasıdır. Bütün bu çalışmalar Tajibayev'in Kazak edebiyat tarihindeki yerini daha da önemli hale getirmiştir.

Tanınmış tiyatro araştırmacısı B. Kundakbayev, Tajibayev'in Kazak edebiyat tarihindeki yeriyle ilgili olarak “A. Tajibayev'in edebî çalışmaları içerisinde tiyatronun yeri ayrıdır.” diyerek onun çalışmaları içinde tiyatronun çok özel bir yer tuttuğunu dile getirmiştir. “O, piyes yazmaktan öte, başka bir dilden Kazakçaya çevirmekle birlikte, tiyatro teorisi ve tiyatro tarihi gibi meselelerle de uğraşan bir âlimdir. Tiyatro alanındaki büyük emeklerin neticesinde ondan fazla piyes yazarak tiyatro repertuarı oluşturmaya büyük katkı sağlamış bir tiyatro yazarıdır. Yine bununla birlikte tiyatro türünün inceliklerine vâkıf olarak, bu türün kendine özgülüklerini incelediği eserleri, makaleleri ve bildirileri drama yazarının edebî çalışmalarının çok yönlü olduğunun bir göstergesidir.” (Kundakbayev 2006: 236).

ABDİLDA TAJİBAYEV'İN TİYATRO İLE İLGİLİ ÇALIŞMALARI

Kazak edebiyatında modern anlamda tiyatro türü ortaya çıkmadan önce Kazaklar arasında tiyatronun işlevini gören ve halk arasında yaygın olan bazı türler elbette vardı. Ancak Kazak topraklarında modern anlamda tiyatro türünün gelişmeye başlaması 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra olmuştur. Özellikle 1920'li yıllarda Jüsipbek Aymavitulı, Mirjakıp Duvlatulı, Muhtar Avezulı, Saken Seyfullin, Jumat Şanın gibi ilk Kazak tiyatro yazarlarının eserleri, Kazak tiyatrosunun temellerini atmıştır (Kınacı 2017: 26, 27, 30). 1930'lu yıllardan itibaren edebiyatla yoğun bir şekilde uğraşmaya başlayan Tajibayev ise tiyatro ile ilgilenmeye 1940'lı yılların başında hocası Muhtar Avezulı'nın desteğiyle adım atmıştır.

Tajibayev ile Avezulı'nın birlikte kaleme aldıkları "Ak Kayın" (Ak Kayın) piyesi Cumhuriyet çapındaki yarışmada derece almıştır. Bu piyeste Kazakistan'da Sovyet Hükümeti'nin giderek güçlenmesi ve iç savaş yılları ele alınmıştır. Fakat bu yıllarda başlayan halkın arasındaki ve edebiyat çevresindeki karışıklıklar ile takipler edebî faaliyetine yeni girişen genç yazarı da etkilemiştir. Pek çok durumda o, bu karışık olayların tam içerisinde yer almıştır. Kimi zaman hataya düşmüş, kimi zaman akranlarına destek olmuştur. Çünkü faal bir ömür süren Abdilda Tajibayev, Ekim İhtilâli ve ardından yaşanan iç savaş döneminin zorlu günlerinde halkının yaşadığı sıkıntılara kulak vermeye kendini mecbur hissetmiştir. Bu sebeple o, dönemin hâkim siyasetine göre halkına hizmet edip yanılmış, aldanmış, nice defa yanlış adımlar atmıştır. Bu nedenle sürünmüş, düşmüş, ama sonra tekrar ayağa kalkmıştır. Ancak o, hiçbir zaman onurlu bir insan olmaktan vazgeçmemiş, kendi şerefinden, onurundan hiçbir zaman ödün vermemiştir. Fakat söz konusu dönem, nice kıymetli insanın tenkitlere uğradığı bir dönemdir. Tanınmış edebiyat eleştirmeni, edebiyat bilimci Kulbek Ergöbek'in söylediği gibi o, "20. asırdaki Rusların idaresi altında olan Kazak halkının güçlendiği dönemde hayata adım atıp şair olarak bülbül gibi şakıyan; mücadeleci olarak kalemini kuşanan; sloganlı şiirler, etkili makaleler yazan; büyüklerinin, yaşitlarının beğenisini kazanan; halkın sakin günlere ulaşır rahatladığı dönemlerde kendi yaptıklarından dolayı pişmanlık yaşayan, bu duygular içinde yeniden romantizmin hakim olduğu şiir dünyasına dönen; kendisine isnat edilen suçları ile birlikte başkalarının da suçlarını aklamak isteyerek aydın olarak konuşan, konuşabilen, asrın trajedisini dile getiren, dile getirdiği için tekrar suçlu bulunarak cefa çeken büyük şairimiz... idi." (Ergöbek 2009, *Sır Boyu*, 3 Kazan).

1930'lu yıllarda Abdilda Tajibayev defalarca kovuşturılmaya uğramış, başı derde girmiştir. Bunlardan biri, Sabit Mukanov'un Kazakistan Yazarlar Birliği başkanlığı görevinden alınarak onun yerine Tajibayev'in geçtiği dönemde yaşanmıştır. Bir akşam sevip saydığı değerli büyüğü lirik yazar Ötebay Turmanjanov, Tajibayev'in evine gelmiştir. Elinde küçük bir resmî evrak vardır. O, Tajibayev'i beraberine alıp evin bahçesine çıkarır. Turmanjanov sessizce "Abdilda, bu bana verilen bir tebligat. Tebligatta senin tutuklanmanın ardından benim senin evine yerleştirileceğim emri veriliyor. Sen tutuklanma, derhal kaç. Bense senin evine hiç girmeyeyim. Şimdi ben bu emri senin gözünün önünde yırtıyorum. Sen şimdi hemen hazırlan!" Bunları

söyleyerek kendisine verilen emri yırtıp atan Ötebay Turmanjanov oradan ayrılır. Bu olaydan sonra Abdilda Tajibayev, kendisine gelecek olan bu tehlikenin nereden kaynaklandığını ve bunu kimin yaptığını anlar. Böylece Abdilda Tajibayev bu tehlikeli durumu başı derde girmeden atlatmış olur. Saygı duyduğu Ötebay Turmanjanov büyüğünün onu koruyup kollaması sonucunda Tajibayev böylece canını kurtarır. Fakat Tajibayev canını kurtarsa da şair Ötebay Turmanjanov büyük bir bedel ödemek zorunda kalır. Bu olayın ardından Ötebay Turmanjanov yirmi yıllığına Sibiry'a sürgüne gönderilmiştir. Bu sebeple Abdilda Tajibayev, şair Ötebay Turmanjanov'a ömrü boyunca kendini borçlu hissetmiş ve ona daima büyük bir hürmet göstermiştir.

1930'lu yıllarda nice badireler atılarak Stalin devrinin zor günlerini yaşayan Abdilda Tajibayev, aydın katliamlarından kurtulup hayatta kalmayı başararak 1940'lı yıllara da erişmiştir. 1940'tan itibaren hocası Muhtar Avezulı'nın yönlendirmesiyle onunla birlikte edebiyatın nazım, nesir, tiyatro, edebiyat tenkidi gibi türlerinde eserler vermeye başlamıştır. "Ak Kayın" eseri bu dönemde kaleme alınmıştır. Daha sonra II. Dünya Savaşı yıllarında Moskova'dan gelen tanınmış tiyatro uzmanı, rejisör G. Roşal ile birlikte ikinci piyesi "Jomartın Kilemi"ni (Cömertin Kilimi) yayımlamıştır. Bu eser de o günkü dönemin şartlarına ve taleplerine uygun olarak kaleme alınmıştır. Tajibayev'in "Orkestr" (Orkestra) adlı romantik poeması da bu yıllarda kaleme aldığı eserlerdendir. Bu eseri özellikle dile getirmek gerekir, çünkü millî karakteri ve halk ruhunu yansıtan bu eserin ardından, dönemin taleplerini karşılayan "Jomartın Kilemi"nden (Cömertin Kilimi) farklı olarak "Köterilgen Kümbez" (Yükseltilen Kümbe), "Biz de Kazakpız" (Biz de Kazak'ız) isimli eserleri yazılmıştır. Bu piyeslerin üçü de halkın millî duygularını yükseltme, halkın geleceğe dair ümitlerini yeşertme niyetiyle, en önemlisi de halkı düşündürmeyi amaçlayarak kaleme alınmış eserlerdir. Bu eserler, önce Çarlık Rusya'nın, ardından da Sovyetler Birliği'nin idaresi altına girmek zorunda kalan Kazak halkının millî ruhunu muhafaza etme yolundaki faaliyetlerini edebiyat aracılığıyla dile getirme çabasından doğmuşlardır.

"Biz de Kazakpız" (Biz de Kazak'ız) Piyesi

"Biz de Kazakpız" adlı eser üzerinde özellikle durmak gerekir. Yazarın "Biz de Kazakpız" adlı poetik draması hemen Bütün Sovyetler Birliği repertuarına kabul edilmiş, eserin Birlik Cumhuriyetlerinin tiyatrolarında sahnelenmesine izin verilmiştir. Fakat bu uygulama çok uzun sürmemiş çok geçmeden Cumhuriyetten gönderilen dilekçe nedeniyle oyun sahneden kaldırılmıştır. Bu kadarla da kalmamış, Komünist Parti Merkez Komitesi 26 Ağustos 1946'da bu piyesle ilgili olarak özel bir karar çıkarmıştır. Bu kararda, Moskova ve Leningrad gibi büyük şehirlerdeki tiyatro repertuarlarında konu seçimindeki bazı eksiklikler genel olarak dile getirilmiş, ama esas tenkit ise Birlik Cumhuriyetlerindeki millî tiyatrolarla ilgili olarak yapılmıştır. Kararda "Sanat ve Drama tiyatrolarının faaliyetleri hakkındaki komite işlerinde yer alan en büyük eksiklik, bu kurumların tarihî içerikli piyesleri yoğunlukla sahnelemeleridir." deniliyordu. "Şu anda tiyatrolarda sahnelenmekte olan en ufak bir

tarihî ve eğitsel önemi olmayan bir kısım piyeslerde padişahlar, hanlar, beyler (Skrîb'in "Margarita Navarskayanın novellaları" (Margarita Navarskaya'nın Novellaları), Hacı Şukurov'un "Horezm" i (Harezmi), Kasımov'un "Hocenttik Tahmosı" (Hoçentli Tahması), Tajibayev'in "Biz de Kazakpız" (Biz de Kazakız), Burungolov'un "İdukay men Muradım"ı (Edige ile Muradım) gururlanarak sahneleniyor." (Postanovlenie Orgburo TsK VKP (b) 1946) Söz konusu bu kararda o tarihten itibaren "Pravda" (Gerçek), "İzvestiya" (Haber), "Komsomolskaya Pravda" (Komsomol Gerçeği), "Trud" (Emek), "Sovetskoe İskusstvo" (Sovyet Sanatı) ve "Literaturnaya Gazeta" (Edebiyat Gazetesi) gibi merkezî basın organlarına adı anılan piyeslere karşı karalama kampanyası yürütme görevi veriliyordu. Bu tarihten itibaren Cumhuriyet çapında, semt ve ilçelerde basın yayın organlarının bu karalama kampanyalarına katılması zorunlu tutuluyordu. Bu karalama kampanyalarının neticesinde elbette Abdilda Tajibayev de çok ağır tenkit ve karalamaların mağduru olmuştur.

Gerçekten de "Biz de Kazakpız" adlı poetik dramının şiddetli tenkitlere uğramasının sebepleri vardır. Bunlardan ilki, söz konusu piyesin altında imzası olan yazar Abdilda Tajibayev'in birdenbire öne çıkmaya başlamasıdır. Bunun ardından Tajibayev, o döneme kadar başka hiç kimsenin ulaşamadığı zirveye, yani Bütün Sovyetler Birliği tiyatro repertuarına kabul edilmiş, bu vasıta ile Birlik cumhuriyetlerinin tiyatrolarında eseri sahneye konulmuştur. Tajibayev'in kısa sürede yıldızının parlaması, pek çok kişinin ona karşı tavrı almasına neden olmuştur. Bir diğer sebep ise bu eserin işlediği konunun çok derin ve cesur olması ile özel mesajlar içermesidir. Bu eserde karanlık bir tünekte yaşayan belirsiz bir boyun hayatı gözler önüne serilmekteydi. Boyun mensuplarının hepsi Buvra isimli hanlarından ölürcesine korkuyorlardı. Çünkü Han, onları bizzat kendisi böyle korkak hâle getirmişti. O, tam bir deccaldı. Etrafına daima zehrini saçmaktaydı. Buvra Han, idaresi altındaki halka eski günlerde gördükleri güneş ışığını da göstermiyordu. Çünkü onların gün ışığını gördüklerinde yetişip büyüme ihtimalleri vardı. Öyle olduğundaysa hana boyun eğmeyebilirlerdi. Gün ışığını gördüklerinde büyüüp gelişebilirler, kendilerine kendi iradeleri ile bir idareci seçmeye muktedir olabilirlerdi. Gün ışığına çıktıklarında etraflarında neler olup bittiğini de öğrenirlerdi. Oysa onlar kıyamete kadar bu hana boyun eğerek yaşamalıydılar. Fakat kaderden kaçış yoktur, olacak şey mutlaka gerçekleşecektir. Günlerden bir gün boyun onurları için kollarını sıvayan Baltalı gibi saygıdeğer yiğitler, halkı Buvra Han'a karşı ayaklanmaya çağırır. Nihayetinde bu boy, hanı öldürerek gün ışığına çıkmayı başarır. Poetik dramının içeriği bu şekildedir. Özünde bu eser, o dönemdeki Sovyet sosyalist toplumun tenkit edilmesinden ibarettir. Hatta günümüzden o günkü bu tiyatro eserine bakıldığında bile, bu eseri yazabilmenin ne kadar cesurca bir tavır gerektirdiğini görmek zor değildir. Gerçekten de o dönemin tek adamı Stalin'i ve totaliter rejimini, bir edebî eser kurgusuyla tenkit etmek en iyi edebî yöntemdir ve Tajibayev bunun en başarılı örneğini ortaya koymuştur.

O dönemdeki Kazakistan Sovyet Yazarlar Birliğinde bu eserle ilgili yapılan değerlendirme toplantısı notlarının günümüze kadar muhafaza edildiğini edebiyat bilimci Kulbek Ergöbek belirtmiştir. Ergöbek, "Biz toplantı notlarının kopyalarını alarak bu konudan haberdar olduk." diyerek bu eserle ilgili toplantı notlarını gündeme getirmiştir. "Değerlendirme toplantısına N. Pogodin, İ. Selvinskiy, Ya. Smelyakov, M. Svetlov gibi sahipkırın yazarlar katılmışlardır. Bunlardan tanınmış dramaturg Nikolay Pogodin 'Eğer bu eseri Rus dramaturgu yazmış olsaydı, büyük bir tiyatro eseri yaratılmış diye bütün dünyaya ilan ederdik. Ne yazık ki, bu eseri Rus yazarı değil, uluslardan birinin temsilcisi yazmış' demiştir. Eserin gerçek değerini bu cümleler yeterince ortaya koymuyor mu?" (Ergöbek 2009, *Sır Boyu*, 3 Kazan).

Ancak kendisi ve eserleri ile ilgili yapılan ağır eleştirilere rağmen Abdilda Tajibayev'in daha çok güçlendiği ve hep daha başarılı çalışmalar yapmaya gayret ettiği görülür. Ellinci yılların ortalarına doğru onun eserleri tam olarak olgunlaşmıştır. Bu olgunlaşma onun hem manzum hem de tiyatro eserlerinde gözlemlenir.

"Mayra" (Mayra) Piyesi

Abdilda Tajibayev'in tiyatro eserlerinin içinde hem edebî açıdan hem de muhtevası bakımından en başarılı olanı hiç şüphesiz "Mayra" piyesidir. Bunun en güzel kanıtı, 1950'li yılların ortasından beri Kazak tiyatrolarında sahnelenmeye devam edişidir. "Mayra" piyesinin bu başarıya ulaşmasının bazı sebepleri vardır. Bu sebeplerden ilki, eserin kahramanları ve konusu gerçek hayattan alınmasıdır. Eserdeki kahramanların hepsi, geçtiğimiz yüzyılın başında gerçekte yaşamış kişilerdir. Eser, hayal ürünü olarak kurgulanmamıştır. Bu nedenle de çok ilgi çekici görünmektedir. İkinci olarak dramaturg, bu eserin son varyantını yazana kadar devamlı düzelterek, yeniden kaleme alarak eserin en mükemmel nüshasını ortaya koymuştur. Üçüncü olarak ise bu konu iki defa iki yazar tarafından piyes olarak yayımlanmış ve sahnede oynanmıştır. Fakat onların ikisi de dikkate değer bir başarı elde edememiştir. Bu sebeple sahnede uzun süre kalamamışlardır. Çünkü izleyici beğenmediğinden, işin uzmanları bu oyunları desteklemediğinden oyunların ömrü çok kısa olmuştur. A. Tajibayev, bu durumdan ve ilk nüshalardaki eksikliklerden ders alarak hareket eder. Bu sebeple o, konuya tamamen başka bir açıdan bakarak farklı bir anlatım tarzıyla eseri yeniden kaleme alır. Bu gerçekten yerinde bir davranış olur. Çünkü eserin yeni hâli tiyatro severlerin büyük beğenisini kazanır.

Tiyatro yazarı bu piyesi 1956 yılında yazmıştır. Yazar 1969 yılında esere yeniden dönüp "bazı sahnelerinde değişiklikler yapmış, o dönemin taleplerine uygun olarak sosyal içeriğini derinleştirmekle uzun süre meşgul olmuştur. Mayra'nın yer aldığı, onun ağzından aktarılan etkili diyaloglar ile monologların büyük bir bölümü şiir olarak yazılmıştır, bu şiir bölümlerinde onun şairlik yeteneğini açıkça ortaya koymaya" (Kundakbayulı 2006: 46) ayrıca önem verilmiştir. Tajibayev sözü edilen konuda 1975 yılında "Mayra" adlı bir poema da yazmıştır. Piyesteki çatışma, olayın gelişme bölümünden itibaren ortaya konulmaya başlar. Fakir ayakkabıcı Uvaliy'in

kızı Mayra, yoksulluktan dolayı zorba bir zengin olan Tayman'ın pısrık oğluna zorla verilir. Bu evliliğin gerçekleşmesinde kızın annesi Zeruv aktif bir rol oynar. Çünkü sözden caydıkları takdirde kız karşılığında daha önceden ödenen başlığı iade etmelerinin imkânı yoktur. Mayra, küçük yaştan itibaren türkü söylemeyi seven, sanata ilgisi olan yetenekli bir kızdır. Son derece dışa dönük ve sosyaldır. Bu özelliklere sahip olan Mayra, elbette pısrık damat adayını hiç beğenmemiştir. Bu sebeple istemeye istemeye gelin gittiği ev ona yabancı bir yer olmuş, Mayra orada hiç huzur bulamamış, mutlu olamamıştır. Dolayısıyla o, canı pahasına da olsa bu esarete kalamayacağına sinyallerini vermiştir. Piyesteki olay da tam bu noktada başlamaktadır. Özgürlüğünün ve yeteneklerinin peşinden gitmeye karar veren, kendine güvenen yeni gelin, zaten hiç alışamadığı evini terk ederek, uçtuğu yuvaya, baba evine döner. Doğduğu köye dönen Mayra, verdiği mücadelenin meyvesi olarak bu defa azatlığına zincir vurduramaz, can yoldaşı akordeonu ile arkadaşlarının arasında şarkı söylemeye başlar. Akordeonun inleyen nağmelerine eşlik ederek şarkılar söyleyen Mayra, bazen coşan gönül nağmelerini hissettirirken, bazen de çektiği acıları coşkun akan bir sel suyu misali akıtır.

O günlerde oyun ve eğlencelerde çalıp söyleyen gelininin durumundan rahatsızlık duyan ve gelinini almaya gelen Tayman ve adamları, Uvali'nin evine baskın yaparlar. Fakat kapısını tepip içeri giren bu kabadayılardan ayakkabıcı Uvali hiç korkmaz. Üstelik onlara karşı çıkarak boyun eğmeyeceğini de gösterir. Tayman ve beraberindekiler gelinlerini almaya geldiklerini söyleyerek sorun çıkarırlar. Uvali, "Kızım kendi kararını kendisi verir, gitmeyeceğim diyorsa gitmez" diyerek kararı Mayra'ya bırakır. Verdiği başlığa içi yanan Tayman, elbette kolay kolay yola gelmez. Geline ile yüz yüze konuşup ondan olumsuz cevap aldıktan sonra da ne yapacağını iyice şaşırır. Bu konuşmada Mayra, babasının hiç suçu olmadığını, kocasından beklediği desteği göremediğini, âdeta bir kafeste yaşadığını ve bu şekilde daha fazla yaşayamayacağını dile getirir. Elbette bu olayın sonunda iki aile arasında kavga çıkar. Bu kavganın esası da Mayra'ya verilen başlığın iade edilmesi meselesidir.

Dramanın ana konusu bu meseleden hareketle gelişir. O günlerde yenilik rüzgârları esmektedir ve yeniliğin temsilcisi olarak da Murat adlı kahraman ortaya çıkar. O, Mayra'yı çok beğenmektedir. Bu sebeple onu, Tayman'ın kanlı pençelerinden kurtarmanın çaresini bulmaya çalışır. Fakat ne yazık ki onun zengin adama verebileceği parası yoktur. Çaresizlik içindeki Murat, nihayetinde bu meseleyi "yeni zaman"ın "yeni kanunları" ile çözmeye karar verir.

Dramadaki bir diğer önemli kahraman olarak Dürbit tipinden bahsedilebilir. O, çocukluğundan itibaren ticaretle uğraşan zengin bir kimsedir. Son derece hilekârdır. Karda yürüyüp izini belli etmeyen kurnazın tekidir. Mayra davası yaşandığı sırada İstanbul'dan yeni dönen Dürbit, birdenbire bu olayın içine dahil olur. Çünkü o da Mayra'dan hoşlanmaktadır. Dürbit de Mayra uğruna her türlü fedakârlığı yapmaya

hazırdır. Uvali'nin Tayman'a ödemesi gereken parayı ödeyerek Mayra'yı almak düşüncesindedir.

B. Kundakbayev, eserde ana kahraman Mayra tipinin eserin diğer ana kahraman karakterlerini de öne çıkardığını dile getirmektedir. Mayra'nın bu bitmez tükenmez kavgada ortada kalmasına üzülen ve Mayra'nın sanatını icra etmesine destek olan Murat imajı, güzel bir çözüm yolu bulur. Bilhassa Mayra'ya karşı gruptaki Tayman, Dürbit, Akayev imajlarının edebî tasvirleri piyesin sosyal içeriğini güçlendirmiştir. Sonuç olarak bakıldığında, "Mayra" tarihî gerçeklik ile edebî gerçekliği birbirine yakınlaştırmıştır. Genel itibariyle dramaturg bu eserde ustalığını göstermiş ve örnek alınacak bir eser ortaya koymuştur (Kundakbayev 2001: 66-67).

Piyesteki olaylar Ertis nehrinin kıyısında geçer. Eserde o günkü mekân da çok iyi tasvir edilmiştir. Eser bu özellikleriyle Kazak edebiyatının altın hazinesi içinde yerini almıştır. Elli yılı aşkın olan tarihî içerikli bu eserin edebî seviyesi ve konu bakımından önemi günümüzde de açıkça fark edilmektedir. Aradan geçen zaman içinde Kazak yurdunda çok büyük sosyal değişiklikler yaşanmasına rağmen, "Mayra" piyesinin ilk nüshasından sonra da değer kaybetmeyişi, eserin Kazak edebiyatı içindeki kıymetini göstermesi açısından önemlidir (Sultanova 2009, *Sır Boyu*, 17 Kazan).

"Jalgız Ağaş Orman Emes" (Yalnız Ağaş Orman Değildir) Komedi

A. Tajibayev'in piyeslerinin büyük bir bölümü, kendi döneminin tarihsel sürecini yansıtan eserlerdir. Bu eserlerin önemlilerinden biri "Jalgız Ağaş Orman Emes" adlı komedi, eski ile yeninin, iyi ile kötünün çatışması üzerine kurulmuştur. Drama yazarının diğer piyesleri gibi bu eser de ilk nüshasından sonra değişikliğe uğramıştır. İlk olarak 1940'lı yılların sonunda yazılan bu eser, "Gülđen, Dala" (Güzelleş, Bozkır) olarak adlandırılmıştır. Eser, üzerinde yapılan bazı değişikliklerin ardından sonraki adını almıştır. Bu eserde kolhoz işleriyle ilgili olarak birbirine karşı olan iki grubun çatışmaları işlenmektedir. Bu çatışmalarda Telğara, Arman, Janas gibi kahramanların karakterleri ortaya konulur, onların fikir dünyaları, mizaçları, davranışları eserde gözler önüne serilir. S. Ordaliyev bu eserle ilgili yaptığı kitap kritiğinde şöyle demiştir "A. Tajibayev'in 'Jalgız Ağaş Orman Emes' piyesinde 'Juldız' (Yıldız) kolhozunun müdürü Telğara Temirbekov, kolhozu geliştirmek amacıyla halka kendi projesini sunuyor. Onun yürüttüğü projenin sıradan olduğunu, bu projeden kolhozun sağlayacağı faydanın da katkının da öyle abartılacak kadar fazla olmadığını dile getirerek projeyi eleştiren öz ağabeyi Janas, kolhozun parti sekreteri Arman ve ziraat mühendisi Bahutjan ile piyesin başından sonuna kadarki süreçte Telğara büyük bir mücadele veriyor." (Ordaliev 1970: 7). Kurum yöneticisi, hiçbir zaman kendi düşüncesinden başka kimsenin fikrini dikkate almazken, mesele eyalet parti komitesinin büro meclisinde masaya yatırıldığında, kendisinin bütün eksiklikleri ve hataları ortaya konulduğunda, kendi kusurlarını kabul etmek zorunda kalır. Ancak kurum yöneticisi, memleketine döner dönmez eskiden olduğu gibi davranmaya

başlayarak eyalet yönetiminin kararıyla ilgili olarak Cumhuriyete şikâyet dilekçesi göndermeyi düşünür.

Drama yazarı, piyesin esas çatışmasını Telğara ve Arman arasında projeye ilgili oluşan uzlaşmazlıklar etrafında kurgulamaya gayret göstermiştir. Eserin ana meselesi iki kahraman arasındaki bu şiddetli çatışma üzerine inşa edilmiştir. Bu iki taraf arasındaki tartışmanın ayyuka çıktığı bir dönemde, kolhoz parti sekreteri Arman Abzalov, kurum yöneticisinin öz ağabeyi Janas usta ve ziraat mühendisi Bakıtjan'ın kaleme aldığı, Telğara'nın davranışlarını cesurca tenkit eden makale oblıs gazetesinde yayımlanır. Bu makalede, kurum yöneticisinin eski taraftarı olduğu ve o günün taleplerini hiç dikkate almadığı gözler önüne serilir.

Komedide Telğara'nın insanî özellikleri de ortaya konulmuştur. Kardeşi Janas'ın kızı Anar ile Bahıtjan arasında yaşanan aşkın ne kadar güçlü olduğunu bilmesine rağmen, kendisi ile ilgili meseleden dolayı onların arasına engel koymaya, onlara zorluk çıkarmaya uğraşır. Bunu başarmak için var gücüyle çabalar. Eserde, Telğara ile Anar arasında geçen diyalogda bunu gözlemlemek mümkündür. Bu diyalogda Telğara, Anar'a "Bahıtjan bana göre işe yaramazın tekidir. Eğer benim, yani bu Talğara'nın sözüne itimat ediyorsan onu bırak gitsin!" diyerek ona âdeta emir verir. Onun bu davranışından insanî açıdan da kötü kalpli biri olduğu açıkça gözlemlenmektedir.

1958 yılında Moskova'da gerçekleştirilen Kazak Edebiyatı ile Sanatının On Günlüğü etkinliklerinde ilk defa sahnelenen "Jalğız Ağaş Orman Emes" komedisi yeni devre uygun bir edebî eser olarak değerlendirilmiştir. Eserin komedi olmasını sağlayan komik unsurlar mevcuttur. Dili oldukça etkilidir. Eser içinde çok sayıda gülünç diyalog vardır. B. Kundakbayev, "Yazar her kahramanı davranışına, karakter özelliğine göre konuşturuyor, her kahramana özgü bir dil kullanıyor. Eserin tek zayıf noktası, komedi türüne özgü sosyal içeriğin yetersiz kalışdır, eski ile yeni arasındaki çatışmanın derinleştirilemeyeşidir." (Kazak Teatrının Tarihi 1978: 197) yorumunda bulunmuştur. Edebiyat eleştirmeni Kundakbayev buna rağmen "Jalğız Ağaş Orman Emes" adlı komedinin o dönemki Kazak tiyatrosunda geri planda kalan komedi türünün yeniden canlanıp gelişmesinde önemli bir tesiri olduğunu düşünmektedir.

"Könildester" (Gönüldaşlar)

Tiyatro yazarının bir diğer önemli eseri "Könildester". Bu eserde toplumsal gelişmeye engel olan çeşitli kötü davranışlar ele alınıyor. Türlü türlü sahtekârların ve makam mevki düşkünlerinin iyi unvana, yüksek makama sahip olmak için yaptıkları uygunsuz davranışlar tenkit edilmektedir. Bu olayların merkezinde Devren, Keltek, Sapar gibi tipler yer almaktadır. Kötülükte bir araya gelen bu grubun karşısında ise Malik tek başına dimdik durmaktadır. Yazar, o dönemde çalışanlar arasındaki dost ahbaplık ilişkisini, yani birbirlerini usulsüz koruyup kollama gibi çirkin davranışları ortaya koymuştur. Mesela, Devren'ın kendi damadı devamlı onun etrafındadır, ondan

menfaat sağlamaktadır, ancak son derece ahlaklı parti sekreteri Malik bunun gibi kuralsızlıklara ve adaletsizliklere göz yummaz. Oysa Devren'in etrafındakiler onu destekleyerek onu bakan yapma niyetindedirler. Usulsüzlükle planlarını gerçekleştirmek isteyenlerin davranışlarını tasvip etmeyen Malik, onları doğru yola çağırır ve akliselim ile yola gelmelerini sağlamaya çalışır. Fakat karşı taraftakiler hiçbir şekilde onun sözüne kulak asmazlar. Sonuçta ise kendisi bir kazaya kurban gider. Fakat o ölümü aracılığıyla da adalet yolunda mücadelenin var olduğunu halka gösterir, eserin sonunda izleyicileri doğrunun galip geleceğine inandırır.

“Dubay Şubayeviç” (Dubay Şubayeviç) Komedi

A. Tajibayev'in “Dubay Şubayeviç” ve “Toy Bolarda” adlı komedileri de Kazak tiyatrosunun gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Bu iki eser satirik komedi türünün anlaşılması yolunda önemli arayışlar olarak değerlendirilmiştir. “Dubay Şubayeviç” yazarın yazdığı satirik komedi türü olmasının yanı sıra, aynı zamanda yazarın en son piyesidir. Piyenin ilgi çekici bir dili vardır. Okuyucuyu sürükleyen ve merak uyandıran bir üsluba sahiptir. Eserde oluşturulan çok çeşitli tiplerin kendine özgü yanları vardır, eserin satirik olarak kaleme alınan metninin de kendine has özellikleri mevcuttur. Komedi türü açısından bakılırsa eserde gülmece de dram da bir arada bulunmaktadır. Bu sebeple piyesle ilgili yapılan yorumların da çok çeşitli olduğu görülür. Bunun yanında bu eseri, Tajibayev'in en zayıf eseri olarak değerlendirenler de vardır. Bu görüşte olanların bir kısmı “bu eser Tajibayev'in son derece başarısız, oldukça yüzeysel yazılmış bir eseri” derken, bir grup da “İçeriği olmayan, sadece görüntüsü olan canlı oyuncak bebeklerin cirit attığı bir piyes” şeklinde ağır eleştirilerde bulunmuşlardır. Fakat bütün bu eleştirilere rağmen, eser işlediği konu ve fikir bakımından ele alındığında, eserin o dönemdeki tiyatro eserlerinden aşağı kalır bir yanı olmadığı görülmektedir. Piyeste işlenen hayvancılık enstitüsünde yaşanan sıkıntılı durumlar, bunlarla bağlantılı olarak meydana gelen iç çatışmalar ve düşmanlıklar hemen herkesin ilgisini çekebilir. Piyes, bilginin peşinden koşanların zirveye çıktığı, makam peşinde koşanların ise kavga gürültünün içinde kaldığı hayat dersini ortaya koymaktadır. Bu düşünceleri uyandıran komedi, kendi türünden beklenenleri ve kendine özgü özellikleri de iyi muhafaza edebilmiştir. Piyenin dili sade, etkili ve anlaşılırdır, piyesteki kahramanların görünüşleri gerçekçidir.

“Kız ben Soldat” (Kız ile Asker) ve “Monologtar” (Monologlar) Piyesleri

A. Tajibayev'in “Kız ben Soldat” ve “Monologtar” adlı piyesleri o dönem Kazak tiyatrosunda yenilik olarak değerlendirilmiştir. Bu eserlerde Kazak tiyatrosundaki eski dönemlerin geleneğine rastlanmaz. Mesela “Kız ben Soldat”taki paralı asker ile gül satan kız arasında alevlenen aşk Amerika kapitalinin yönettiği halkın oğul ve kızlarının kaderinin nasıl olduğu, felsefi düşümlerle ortaya konulmuştur. Eserin içeriğini insanlık, aşk, namus, hümanizm hisleri gibi değerler oluşturmaktadır. Piyenin fikrî ve edebî içeriği bu değerleri öne çıkarmayı amaçlamıştır. Piyeste olay, merkezdeki iki kahraman üzerinden gelişir, diğer yardımcı kahramanlar ise daha geri planda

kalmaktadır. Edebiyat tenkitçileri bu eseri “gerçekçi yazılmış manzum drama” (publisistkalk-drama poema) olarak değerlendirmişlerdir.

“Monologtar” adlı eser ise Kazakların ulu şahsiyetlerinin hayatları hakkındaki şiirsel söylemlerden oluşmaktadır. Bunlar günlük hayatta yaşanan acı gerçekleri gün yüzüne çıkaran söylemlerdir. Bunlar arasında Saken Seyfullin’e ayrılmış monologlar çok edebî bir dille ifade edilmiştir. Monologlarda çok çetin yıllarda şairin başından geçen trajik durum ile ruh hali çok etkili bir üslupla dile getirilmiştir.

Tajibayev’in eserleriyle ilgili B. Kundukbayulı şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur “Abdilda Tajibayev’in tiyatro eserleri, şair ustalığıyla kaleme alınmış eserlerdir. Bu sebeple onun piyesleri kolay okunur. Okuyucuyu olayların ilginçliği ve edebî çekiciliği ile kendine çeker. Piyeslerin edebî açıdan büyük bir ustalıkla yazılması, yazarın dilinin zenginliğini de ortaya koymaktadır. Abdilda Tajibayev’in piyeslerinde şiirsellik göze çarpar, ozanca ifadeler, derin düşünceler ve gerçekliğin gücü açıkça fark edilir.” (Kundakbayulı 2006: 283).

SONUÇ

Şair, tiyatro yazarı Abdilda Tajibayev’in Kazak tiyatrosunun gelişmesine katkısı büyüktür. O, hem dönemine ışık tutan başarılı piyesler yazmış hem de Kazak tiyatro tarihini ortaya koyan önemli inceleme eserlerini kaleme almıştır. Yazmaya başladığı ilk günlerden itibaren sanatçının yeteneği dikkat çekmiş, eserleri Sovyetler Birliği tiyatrolarının repertuarlarına alınmıştır. Ancak buna rağmen Tajibayev, Stalin’in tek adam siyasetinin etkin olduğu dönemde çeşitli zorluklar da yaşamıştır. O dönemin bütün aydınlarının çektiği sıkıntılara o da maruz kalmıştır. Tajibayev, döneminde tiyatro konusundaki yeteneği ile dikkat çekmiştir. Yazdığı tiyatro eserlerinde tip yaratma konusunda uzman olarak değerlendirilmiştir. Onun yazdığı piyeslerin tamamındaki kahramanlar incelendiğinde bu özelliği açıkça görülmektedir. Tajibayev’in kaleme aldığı eserler kendi dönemini yansıtan toplumsal içerikli eserler olmakla birlikte, tiyatro tekniği, kahraman kurgusu ve tip yaratmadaki başarısı bakımından günümüz Kazak edebiyatında da değerli eserler olarak nitelendirilmektedir. Tajibayev, toplumsal konuları işlemiş, dönemini eserlerine yansıtmıştır. Ancak o, yalnızca geçmişe sıkışıp kalmış bir yazar olmamıştır. Tajibayev yazdığı eserlerinde işlediği konularla geçmişten bu güne bakabilmiş ve klasikleşmiş bir yazar olmayı başarmıştır. Günümüz Kazak edebiyat tarihi ve Kazak tiyatro tarihinde Abdilda Tajibayev’in ve eserlerinin bu nedenle önemli bir yeri vardır.

KAYNAKÇA

ERGÖBEK K. (2009), Tolağay Akın, Tolastamas Jır//Sır Boyı, 3 Kazan.

KAZAK TEATRİNİN TARİYHI (1978), 2 t. Almatı: Gılım.

- KINACI, C. (2017), *Kazak Tiyatrosunda Kadın Meselesi*, Ankara: Bengü Yayınları.
- KUNDAKBAYULI B. (2001), *Zaman jâne teatr öneri*, Almatı: Öner.
- KUNDAKBAYULI, B. (2006), *Teatr tuvralı tolğav*, Almatı: Öner.
- ORDALIEV S. (1970), *Konflikt jâne karakter*, Almatı: Jazuvşı.
- Postanovlenie Orgburo TsK VKP (b) "O repertuare dramatičeskih teatrov i merah po ego uluçşeniyu"*, *Jurnal "Bol'şevik"*, (1946), No: 16, str. 593.
- SULTANOVA J. (2009), *"Mayra" draması-manızdı şığarma//Sır Boyı*, 17 Kazan.
- TAJIBAYEV, A. (1971), *Kazak dramaturgiyasının damuvı men kalıptasuvı*, Almatı: Jazuvşı.